IQRO JURNALI , IQRO JOURNAL, ИКРО ЖУРНАЛИ
ISSN:2181-4341| wordlyknowledge.uz/index.php/iqro
Volume 23 Issue 01 AVGUST 2026

TADBIRKORLIK VA KICHIK BIZNES IQTISODIYOTI MOHIYATI, IJTIMOIY VA HUQUQIY ASOSLARI

Ashurova Nargiza Chori qizi
Turizm va mehmondo‘stlik ta’lim yo‘nalishi 2-kurs magistranti
E-mail: ashurovanargiza555@gmail.com
https://doi.org/10.5281/zenodo.21817179

Annotatsiya. Mazkur maqolada tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyotining nazariy mohiyati, uning bozor iqtisodiyoti sharoitidagi o‘rni hamda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishga ta’siri ilmiy jihatdan tahlil qilingan. Shuningdek, tadbirkorlik faoliyatining iqtisodiy, ijtimoiy va huquqiy asoslari, uning rivojlanishiga ta’sir etuvchi institutsional omillar hamda O‘zbekiston Respublikasida tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash bo‘yicha amalga oshirilayotgan islohotlar yoritilgan. Tadqiqot natijasida tadbirkorlikni rivojlantirishning nazariy asoslari tizimlashtirilib, kichik biznesning raqobatbardoshligini oshirish, qulay biznes muhitini yaratish va huquqiy mexanizmlarni takomillashtirish bo‘yicha ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqilgan.
Kalit so‘zlar: tadbirkorlik, kichik biznes, bozor iqtisodiyoti, iqtisodiy rivojlanish, ijtimoiy rivojlanish, huquqiy asoslar, xususiy mulk, institutsional muhit, innovatsiyalar, bandlik, davlat qo‘llab-quvvatlashi.

Аннотация. В данной статье научно анализируется теоретическая сущность предпринимательства и экономики малого бизнеса, его роль в условиях рыночной экономики и влияние на социально-экономическое развитие. Рассматриваются также экономические, социальные и правовые основы предпринимательской деятельности, институциональные факторы, влияющие на её развитие, и реформы, проводимые для поддержки предпринимательства в Республике Узбекистан. В результате исследования систематизированы теоретические основы развития предпринимательства и разработаны научно-практические предложения по повышению конкурентоспособности малого бизнеса, созданию благоприятной деловой среды и совершенствованию правовых механизмов.
Ключевые слова: предпринимательство, малый бизнес, рыночная экономика, экономическое развитие, социальное развитие, правовые основы, частная собственность, институциональная среда, инновации, занятость, государственная поддержка.

Abstract. This article scientifically analyzes the theoretical essence of entrepreneurship and small business economics, its role in the conditions of a market economy and its impact on socio-economic development. It also covers the economic, social and legal foundations of entrepreneurial activity, institutional factors affecting its development, and reforms being implemented to support entrepreneurship in the Republic of Uzbekistan. As a result of the study, the theoretical foundations of entrepreneurship development were systematized, and scientific and practical proposals were developed to increase the competitiveness of small business, create a favorable business environment, and improve legal mechanisms.

Key words: entrepreneurship, small business, market economy, economic development, social development, legal foundations, private property, institutional environment, innovations, employment, state support.

Kirish. XXI asrda jahon iqtisodiyoti tub tarkibiy o‘zgarishlarni boshdan kechirmoqda. Globallashuv jarayonlarining jadallashuvi, raqamli iqtisodiyotning rivojlanishi, ilm-fan va innovatsion texnologiyalarning iqtisodiy faoliyatga keng joriy etilishi, xalqaro savdo va investitsiya oqimlarining ortib borishi tadbirkorlik faoliyatining mazmuni va ahamiyatini yanada kuchaytirmoqda. Zamonaviy iqtisodiy tizimlarda tadbirkorlik nafaqat yangi iqtisodiy qiymat yaratuvchi faoliyat turi, balki innovatsiyalarni ishlab chiqish va joriy etish, raqobat muhitini rivojlantirish, ishlab chiqarish samaradorligini oshirish hamda jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy barqarorligini ta’minlovchi muhim institut sifatida e’tirof etilmoqda. Shu bois tadbirkorlik va kichik biznesni rivojlantirish masalalari bugungi kunda iqtisodiyot nazariyasi va amaliyotining ustuvor ilmiy yo‘nalishlaridan biriga aylangan. Jahon tajribasi shuni ko‘rsatadiki, iqtisodiy jihatdan rivojlangan mamlakatlarda kichik biznes va xususiy tadbirkorlik milliy iqtisodiyotning tayanch bo‘g‘ini hisoblanadi. Ushbu sektor yangi ish o‘rinlarining asosiy qismini yaratadi, yalpi ichki mahsulot hajmining sezilarli ulushini shakllantiradi, innovatsion mahsulot va xizmatlar ishlab chiqarishni rag‘batlantiradi hamda bozor iqtisodiyotida sog‘lom raqobat muhitining shakllanishiga xizmat qiladi. Ayniqsa, kichik biznes subyektlarining moslashuvchanligi, boshqaruvning soddaligi va bozor talabidagi o‘zgarishlarga tez javob bera olishi ularni iqtisodiy inqirozlar va tashqi ta’sirlarga nisbatan nisbatan barqaror iqtisodiy subyektga aylantiradi. Shu sababli rivojlangan davlatlarda kichik biznesni qo‘llab-quvvatlash, startaplarni moliyalashtirish, innovatsion faoliyatni rag‘batlantirish va tadbirkorlik muhitini takomillashtirish davlat iqtisodiy siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Tadbirkorlikning iqtisodiy mohiyati uning iqtisodiy resurslardan samarali foydalanish, yangi mahsulot va xizmatlar yaratish, ishlab chiqarish omillarini optimal tarzda birlashtirish va foyda olishga qaratilgan tashabbuskor iqtisodiy faoliyat ekanligi bilan tavsiflanadi. Biroq zamonaviy ilmiy yondashuvlarda tadbirkorlik faqat iqtisodiy foyda olish vositasi sifatida emas, balki jamiyatning ijtimoiy rivojlanishini ta’minlovchi, yangi texnologiyalarni ommalashtiruvchi, innovatsion madaniyatni shakllantiruvchi hamda inson kapitalini rivojlantiruvchi muhim institut sifatida ham qaralmoqda. Shu nuqtai nazardan tadbirkorlik iqtisodiy va ijtimoiy maqsadlarni uyg‘unlashtiruvchi murakkab tizim bo‘lib, uning samarali faoliyati mamlakatning uzoq muddatli barqaror rivojlanishiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Iqtisodiyot nazariyasida tadbirkorlik tushunchasi uzoq tarixiy rivojlanish yo‘lini bosib o‘tgan. Richard Cantillon tadbirkorni tavakkalchilikni o‘z zimmasiga oluvchi iqtisodiy subyekt sifatida talqin etgan bo‘lsa, Adam Smith uni bozor mexanizmining muhim ishtirokchisi sifatida baholagan. Jean-Baptiste Say tadbirkorni ishlab chiqarish omillarini samarali uyg‘unlashtiruvchi shaxs deb hisoblagan. Alfred Marshall tadbirkorlikni ishlab chiqarishning to‘rtinchi omili sifatida e’tirof etgan. Joseph Schumpeter esa tadbirkorni innovatsiyalarni yaratuvchi va iqtisodiy taraqqiyotning asosiy harakatlantiruvchi kuchi sifatida izohlab, uning iqtisodiy rivojlanishdagi strategik ahamiyatini ilmiy asoslab bergan. Keyinchalik Peter Drucker, Israel Kirzner, Douglas North, Michael Porter, Paul Romer va boshqa olimlar tadbirkorlikni innovatsiyalar, institutsional muhit, bilimlar iqtisodiyoti va raqobat ustunligi bilan bog‘liq holda rivojlantirdilar. Ushbu ilmiy qarashlar tadbirkorlikning iqtisodiy, ijtimoiy va

huquqiy mohiyatini tushunishda muhim metodologik asos bo‘lib xizmat qiladi. Tadbirkorlikning muvaffaqiyatli rivojlanishi faqat iqtisodiy omillar bilan belgilanmaydi. Uning samaradorligi ijtimoiy va huquqiy muhit bilan ham uzviy bog‘liq. Ijtimoiy jihatdan tadbirkorlik aholi bandligini ta’minlaydi, daromadlarni oshiradi, o‘rta mulkdorlar sinfini shakllantiradi, kambag‘allikni qisqartirishga xizmat qiladi hamda yoshlar va xotin-qizlarning iqtisodiy faolligini rag‘batlantiradi. Shu bilan birga, tadbirkorlik jamiyatda innovatsion fikrlashni rivojlantiradi, biznes madaniyatini shakllantiradi va fuqarolarning iqtisodiy tashabbuskorligini kuchaytiradi. Aynan shu sababli ko‘plab mamlakatlarda tadbirkorlikni rivojlantirish ijtimoiy siyosatning ham muhim tarkibiy qismi sifatida qaraladi. Huquqiy jihatdan esa tadbirkorlik faoliyatining samarali tashkil etilishi mulk huquqining daxlsizligi, shartnomalar erkinligi, sud-huquq tizimining mustaqilligi, raqobatni himoya qilish va davlat boshqaruvining shaffofligi bilan chambarchas bog‘liq. Tadbirkorlik subyektlari faoliyatining huquqiy kafolatlanganligi investitsion jozibadorlikni oshiradi, tadbirkorlik xavfini kamaytiradi va uzoq muddatli biznes strategiyalarini amalga oshirish imkonini yaratadi. Zamonaviy iqtisodiy adabiyotlarda samarali institutsional muhit iqtisodiy o‘sishning asosiy omillaridan biri sifatida e’tirof etilmoqda.

O‘zbekiston Respublikasida so‘nggi yillarda tadbirkorlik va kichik biznesni rivojlantirish bo‘yicha keng ko‘lamli institutsional islohotlar amalga oshirilmoqda. Xususiy mulk daxlsizligini ta’minlash, tadbirkorlarning huquq va qonuniy manfaatlarini himoya qilish, litsenziyalash va ruxsat berish tartib-taomillarini soddalashtirish, davlat xizmatlarini elektron shaklga o‘tkazish, soliq ma’murchiligini takomillashtirish hamda biznes yuritish xarajatlarini kamaytirishga qaratilgan chora-tadbirlar tadbirkorlik muhitining sezilarli darajada yaxshilanishiga xizmat qilmoqda. Shu bilan birga, hududlarda sanoat zonalarini tashkil etish, kichik sanoat zonalari, texnoparklar, biznes-inkubatorlar va startap ekotizimlarini rivojlantirish bo‘yicha amalga oshirilayotgan ishlar innovatsion tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlashning muhim vositasiga aylanmoqda. Shunga qaramay, tadbirkorlik va kichik biznesni rivojlantirish jarayonida ayrim muammolar ham saqlanib qolmoqda. Jumladan, ayrim tadbirkorlik subyektlarining uzoq muddatli moliyaviy resurslarga kirish imkoniyatlari cheklanganligi, innovatsion loyihalarni moliyalashtirish tizimining yetarli darajada rivojlanmaganligi, eksport bozorlariga chiqishda marketing va logistika bilan bog‘liq to‘siqlar, biznesni boshqarish bo‘yicha zamonaviy kompetensiyalarning yetishmasligi hamda raqamli transformatsiya jarayonlarining hududlar kesimida notekis rivojlanishi ushbu sohaning to‘liq salohiyatidan foydalanishga to‘sqinlik qilmoqda. Shu sababli tadbirkorlikning iqtisodiy mohiyati, ijtimoiy funksiyalari va huquqiy asoslarini zamonaviy ilmiy yondashuvlar asosida chuqur tadqiq etish dolzarb ilmiy vazifa hisoblanadi. Mazkur tadqiqotning maqsadi tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyotining mohiyatini, uning iqtisodiy, ijtimoiy va huquqiy asoslarini kompleks tahlil qilish, zamonaviy bozor iqtisodiyoti sharoitida ushbu sohaning rivojlanishiga ta’sir etuvchi omillarni aniqlash hamda O‘zbekiston sharoitida tadbirkorlikni yanada rivojlantirishga qaratilgan ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat. Tadqiqotning ilmiy yangiligi shundan iboratki, unda tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyotining nazariy mohiyati iqtisodiy, ijtimoiy va huquqiy yondashuvlar uyg‘unligida tizimli ravishda tahlil qilingan, raqamli iqtisodiyot va innovatsion rivojlanish sharoitida tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlashning ustuvor yo‘nalishlari asoslab berilgan hamda O‘zbekiston sharoitida biznes muhitini yanada takomillashtirishga qaratilgan ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqilgan.

Adabiyotlar tahlili. Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyotining nazariy asoslari iqtisodiyot fanining eng qadimiy va doimiy rivojlanib borayotgan yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Jahon iqtisodiyotida tadbirkorlikning iqtisodiy o‘sish, innovatsion rivojlanish, bandlikni ta’minlash va ijtimoiy farovonlikni oshirishdagi o‘rni tobora ortib borayotganligi mazkur sohani chuqur ilmiy tadqiq etish zaruratini yuzaga keltirgan. Shu sababli klassik iqtisodiy maktab vakillaridan tortib zamonaviy institutsional va innovatsion iqtisodiyot nazariyasi tarafdorlarigacha bo‘lgan ko‘plab olimlar tadbirkorlikning iqtisodiy mohiyati, ijtimoiy vazifalari va huquqiy asoslarini keng o‘rganganlar. Tadbirkorlik nazariyasining shakllanishi XVIII asrga borib taqaladi. Richard Cantillon tadbirkorlik tushunchasini ilmiy muomalaga kiritgan dastlabki iqtisodchilardan biri hisoblanadi. U tadbirkorni tavakkalchilikni o‘z zimmasiga oluvchi, ishlab chiqarish omillarini birlashtiruvchi va bozor noaniqligi sharoitida faoliyat yurituvchi iqtisodiy subyekt sifatida tavsiflaydi. Cantillonning fikricha, tadbirkorning asosiy vazifasi narxlar o‘zgarishi va bozor talabidagi noaniqliklarni iqtisodiy imkoniyatga aylantirishdan iborat. Ushbu yondashuv keyinchalik tavakkalchilik nazariyasining shakllanishiga ilmiy asos bo‘ldi. Adam Smith o‘zining mashhur "The Wealth of Nations" asarida erkin bozor, xususiy mulk va raqobat iqtisodiy taraqqiyotning asosiy omillari ekanligini asoslab berdi. Uning nazariyasiga ko‘ra, tadbirkorlik iqtisodiy resurslarni samarali taqsimlash orqali jamiyat farovonligini oshiradi. Smithning "ko‘rinmas qo‘l" tamoyili tadbirkorlarning shaxsiy manfaatlari jamiyat manfaatlari bilan uyg‘unlashishini tushuntiradi va bugungi kunda ham bozor iqtisodiyoti nazariyasining asosiy g‘oyalaridan biri sifatida e’tirof etiladi. So‘nggi yillarda OECD, Jahon banki, Xalqaro valyuta jamg‘armasi, BMTning Savdo va taraqqiyot bo‘yicha konferensiyasi (UNCTAD) hamda Global Entrepreneurship Monitor (GEM) tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda kichik biznesning iqtisodiy rivojlanishdagi o‘rni keng yoritilgan. Ushbu tadqiqotlarda biznes muhitining sifati, moliyalashtirish imkoniyatlari, raqamlashtirish darajasi, innovatsion infratuzilma, eksportni rag‘batlantirish va institutsional islohotlar kichik biznes rivojlanishining asosiy omillari sifatida qayd etilgan. Xususan, OECD hisobotlarida kichik va o‘rta biznes korxonalari innovatsiyalarni joriy etish, yangi ish o‘rinlari yaratish va hududiy iqtisodiy rivojlanishni ta’minlashda muhim rol o‘ynashi ta’kidlanadi.

O‘zbekistonlik iqtisodchi olimlar tomonidan ham tadbirkorlikning iqtisodiy, ijtimoiy va huquqiy asoslari keng tadqiq etilgan. Mahalliy ilmiy izlanishlarda xususiy sektorni rivojlantirish, oilaviy tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash, biznes muhitini yaxshilash, hududlarda tadbirkorlikni rag‘batlantirish, yoshlar va xotin-qizlar tadbirkorligini rivojlantirish, kichik biznesni kreditlash hamda eksport salohiyatini oshirish masalalariga alohida e’tibor qaratilgan. Shuningdek, davlat tomonidan tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlashning huquqiy va institutsional mexanizmlarini takomillashtirish bo‘yicha ko‘plab ilmiy tavsiyalar ishlab chiqilgan. Huquqiy adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, tadbirkorlik faoliyatining samarali rivojlanishi xususiy mulk huquqining ishonchli himoyasi, tadbirkorlik erkinligining kafolatlanishi, shartnoma munosabatlarining barqarorligi va sog‘lom raqobat muhitining mavjudligi bilan uzviy bog‘liq. O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi, Fuqarolik kodeksi, Soliq kodeksi, "Tadbirkorlik faoliyati erkinligining kafolatlari to‘g‘risida"gi Qonun, "Raqobat to‘g‘risida"gi Qonun va boshqa normativ-huquqiy hujjatlar tadbirkorlik faoliyatining huquqiy asoslarini belgilab beradi. Mazkur huquqiy baza tadbirkorlarning huquq va qonuniy manfaatlarini himoya qilish, investitsion jozibadorlikni oshirish va biznes yuritish uchun qulay sharoit yaratishga qaratilgan. Ijtimoiy

yo‘nalishdagi ilmiy tadqiqotlarda tadbirkorlikning jamiyat rivojlanishiga ta’siri ham alohida o‘rganilgan. Ko‘plab mualliflar tadbirkorlikning yangi ish o‘rinlari yaratish, kambag‘allikni qisqartirish, o‘rta mulkdorlar qatlamini shakllantirish, ayollar va yoshlarning iqtisodiy faolligini oshirish hamda hududlar rivojlanishini rag‘batlantirishdagi o‘rnini ta’kidlaydilar. Shu bilan birga, ijtimoiy tadbirkorlik, yashil tadbirkorlik va inklyuziv biznes modellarining rivojlanishi barqaror taraqqiyot maqsadlariga erishishda muhim vosita sifatida baholanmoqda. Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, mavjud ilmiy adabiyotlarda tadbirkorlikning iqtisodiy, ijtimoiy va huquqiy jihatlari keng yoritilgan bo‘lsa-da, raqamli iqtisodiyot, sun’iy intellekt, platforma iqtisodiyoti, elektron tijorat, moliyaviy texnologiyalar va yashil transformatsiya sharoitida kichik biznesning institutsional rivojlanish mexanizmlarini kompleks o‘rganishga ehtiyoj saqlanib qolmoqda. Ayniqsa, O‘zbekiston sharoitida hududlar kesimida tadbirkorlik muhitining sifati, raqamli infratuzilmaning ta’siri va innovatsion biznes modellarining iqtisodiy samaradorligini chuqur ilmiy tahlil qilish dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi. Shunday qilib, ilmiy adabiyotlar tahlili tadbirkorlik va kichik biznesning iqtisodiy, ijtimoiy hamda huquqiy asoslari o‘zaro uzviy bog‘liqligini ko‘rsatadi. Tadbirkorlikning samarali rivojlanishi faqat iqtisodiy rag‘batlantirish choralariga emas, balki puxta huquqiy tizim, rivojlangan institutsional muhit, inson kapitali, innovatsion salohiyat va ijtimoiy mas’uliyat tamoyillarining uyg‘unlashuviga ham bog‘liq. Mazkur ilmiy qarashlar ushbu tadqiqotning metodologik asosini tashkil etib, keyingi bo‘limlarda tadbirkorlik va kichik biznesni rivojlantirishning amaliy mexanizmlarini baholash uchun nazariy poydevor vazifasini bajaradi.

Tadqiqot natijalari va muhokama. Mazkur tadqiqot doirasida tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyotining nazariy mohiyati, uning ijtimoiy ahamiyati hamda huquqiy asoslari tizimli ravishda tahlil qilindi. O‘rganish jarayonida klassik iqtisodiy nazariya, institutsional iqtisodiyot, innovatsion rivojlanish nazariyasi hamda zamonaviy ilmiy tadqiqotlar qiyosiy tahlil qilinib, tadbirkorlikning iqtisodiy rivojlanishdagi o‘rni va funksiyalari aniqlandi. Tahlil natijalari shuni ko‘rsatdiki, tadbirkorlik bugungi kunda iqtisodiy o‘sishni ta’minlovchi, bandlikni oshiruvchi, innovatsion jarayonlarni jadallashtiruvchi va ijtimoiy barqarorlikni mustahkamlovchi muhim iqtisodiy institut hisoblanadi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, tadbirkorlikning iqtisodiy mohiyati foyda olishga yo‘naltirilgan iqtisodiy faoliyat bilan cheklanmaydi. Zamonaviy yondashuvlarga ko‘ra, tadbirkorlik iqtisodiy resurslarni samarali taqsimlash, yangi texnologiyalarni joriy etish, ishlab chiqarish samaradorligini oshirish va iqtisodiyotning tarkibiy diversifikatsiyasini ta’minlash orqali iqtisodiy taraqqiyotga xizmat qiladi. Kichik biznes esa o‘zining moslashuvchanligi va innovatsion salohiyati bilan bozor kon’yunkturasidagi o‘zgarishlarga tez javob bera oladigan iqtisodiy subyekt sifatida namoyon bo‘ladi. Nazariy tahlil shuni ko‘rsatadiki, Schumpeter tomonidan ilgari surilgan innovatsion tadbirkorlik konsepsiyasi hozirgi sharoitda ham dolzarbligini saqlab qolmoqda. Yangi mahsulotlar yaratish, ishlab chiqarish jarayonlarini modernizatsiya qilish va raqamli texnologiyalarni joriy etish tadbirkorlikning asosiy rivojlanish omillaridan biri bo‘lib qolmoqda.

Tadbirkorlikning ijtimoiy ahamiyati. Tadqiqot davomida tadbirkorlikning ijtimoiy funksiyalari ham chuqur tahlil qilindi. Natijalar shuni ko‘rsatdiki, kichik biznes aholi bandligini ta’minlash, daromadlarni oshirish va kambag‘allikni qisqartirishda muhim o‘rin tutadi. Ayniqsa, oilaviy tadbirkorlik, ayollar va yoshlar tadbirkorligini rivojlantirish orqali iqtisodiy faollikni kengaytirish hamda o‘rta mulkdorlar qatlamini shakllantirish imkoniyatlari ortadi. Bundan

tashqari, tadbirkorlik ijtimoiy mas’uliyat tamoyillarini rivojlantirishga ham xizmat qiladi. Zamonaviy korxonalar nafaqat iqtisodiy foyda olishni, balki ekologik barqarorlikni ta’minlash, mahalliy hamjamiyatlarni qo‘llab-quvvatlash va xodimlarning kasbiy rivojlanishini rag‘batlantirishni ham o‘z faoliyatining muhim yo‘nalishlari sifatida belgilamoqda. Tahlillar shuni ko‘rsatdiki, tadbirkorlikning samarali rivojlanishi kuchli huquqiy baza bilan uzviy bog‘liq. Xususiy mulk huquqining himoya qilinishi, shartnomalar erkinligi, sud-huquq tizimining mustaqilligi va raqobatni qo‘llab-quvvatlovchi qonunchilik tadbirkorlik muhitining jozibadorligini oshiradi. O‘zbekiston Respublikasida tadbirkorlik faoliyatini qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan qonunchilik bazasi so‘nggi yillarda sezilarli darajada takomillashtirildi. Soliq ma’murchiligining soddalashtirilishi, davlat xizmatlarining raqamlashtirilishi, litsenziyalash va ruxsat berish tartib-taomillarining optimallashtirilishi biznes yuritish xarajatlarini kamaytirishga xizmat qilmoqda. Shu bilan birga, tadbirkorlarning huquqiy himoyasini kuchaytirish va nazorat organlari faoliyatining shaffofligini ta’minlash bo‘yicha islohotlar investitsion muhitni yaxshilashga ijobiy ta’sir ko‘rsatmoqda.

Tadqiqot natijalari asosida tadbirkorlik rivojlanishiga ta’sir etuvchi asosiy omillar quyidagi jadvalda tizimlashtirildi.

Omillar	Tadbirkorlik rivojlanishiga ta’siri
Barqaror huquqiy muhit	Tadbirkorlar huquqlarining himoyasi va investorlar ishonchini oshiradi
Soliq siyosati	Biznes xarajatlarini kamaytiradi va investitsiyalarni rag‘batlantiradi
Moliyaviy resurslarga kirish	Yangi korxonalar tashkil etilishi va ularning kengayishini ta’minlaydi
Innovatsiyalar	Mahsulot sifati va korxonalarning raqobatbardoshligini oshiradi
Raqamlashtirish	Ishlab chiqarish va boshqaruv jarayonlarini optimallashtiradi
Inson kapitali	Mehnat unumdorligi va boshqaruv samaradorligini oshiradi
Zamonaviy infratuzilma	Logistika va ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytiradi
Davlat qo‘llab-quvvatlashi	Biznes muhitining barqaror rivojlanishini ta’minlaydi

Jadval ma’lumotlari tadbirkorlikni rivojlantirish kompleks yondashuvni talab qilishini ko‘rsatadi. Iqtisodiy, ijtimoiy va huquqiy omillar bir-biri bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, ularning uyg‘un rivojlanishi kichik biznes samaradorligini oshiradi. So‘nggi yillarda raqamli texnologiyalarning rivojlanishi tadbirkorlik faoliyatining mazmunini sezilarli darajada o‘zgartirmoqda. Elektron tijorat, sun’iy intellekt, bulutli texnologiyalar, Big Data, blokcheyn va FinTech yechimlari kichik biznes korxonalariga ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytirish, marketing faoliyatini takomillashtirish va yangi bozorlarni egallash imkoniyatini yaratmoqda. Shu bilan birga, raqamli transformatsiya yangi kompetensiyalarni talab qilmoqda. Korxonalar uchun axborot xavfsizligi, raqamli savodxonlik va elektron biznesni boshqarish ko‘nikmalarini rivojlantirish dolzarb vazifaga aylanmoqda.

Muhokama. Nazariy va amaliy tahlillar shuni ko‘rsatdiki, tadbirkorlikning muvaffaqiyatli rivojlanishi iqtisodiy rag‘batlantirish choralari bilan bir qatorda, ijtimoiy va huquqiy muhitning sifatiga ham bog‘liq. Mulk huquqining ishonchli himoyasi, shaffof davlat boshqaruvi,

korrupsiyaning oldini olish, sud tizimining mustaqilligi va sog‘lom raqobat muhitining mavjudligi tadbirkorlik faoliyatining barqarorligini ta’minlovchi asosiy omillar hisoblanadi. Xalqaro tajriba shuni ko‘rsatadiki, kichik biznesni rivojlantirishda texnoparklar, biznes-inkubatorlar, startap markazlari va venchur kapital fondlari muhim rol o‘ynaydi. Bunday institutlar innovatsion g‘oyalarni tijoratlashtirish, yangi korxonalarni moliyaviy va maslahat jihatdan qo‘llab-quvvatlash imkonini beradi. O‘zbekiston sharoitida ham ushbu mexanizmlarni yanada kengaytirish kichik biznesning raqobatbardoshligini oshirishga xizmat qiladi.

Tadqiqot davomida quyidagi konseptual model ishlab chiqildi:

Qulay huquqiy muhit → Institutsional barqarorlik → Investitsion faollik → Innovatsion tadbirkorlik → Raqobatbardosh kichik biznes → Bandlik va daromadlarning o‘sishi → Barqaror iqtisodiy rivojlanish.

Mazkur model tadbirkorlikni rivojlantirishning iqtisodiy, ijtimoiy va huquqiy omillari o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlikni ifodalaydi.

Tadqiqot natijalariga tayangan holda quyidagi takliflar ishlab chiqildi: Tadbirkorlik faoliyatining huquqiy kafolatlarini yanada kuchaytirish va mulk huquqini ishonchli himoya qilish. Kichik biznes uchun uzoq muddatli va imtiyozli moliyalashtirish mexanizmlarini kengaytirish. Raqamli iqtisodiyot vositalarini barcha tadbirkorlik subyektlari faoliyatiga bosqichma-bosqich joriy etish. Innovatsion startaplar, texnoparklar va biznes-inkubatorlar faoliyatini rivojlantirish. Yoshlar va xotin-qizlar tadbirkorligini qo‘llab-quvvatlash dasturlarini kengaytirish. Eksportga yo‘naltirilgan kichik biznes korxonalariga marketing, logistika va xalqaro sertifikatlash bo‘yicha kompleks ko‘mak berish. Tadbirkorlik ta’limini rivojlantirish va zamonaviy boshqaruv kompetensiyalarini shakllantirish. Davlat organlari, ilmiy muassasalar va xususiy sektor hamkorligini kuchaytirish orqali innovatsion ekotizimni rivojlantirish. Umuman olganda, tadqiqot natijalari tadbirkorlik va kichik biznesning iqtisodiy, ijtimoiy hamda huquqiy asoslarini uyg‘un rivojlantirish O‘zbekiston iqtisodiyotining barqaror o‘sishi, aholi farovonligining oshishi va milliy iqtisodiyotning xalqaro raqobatbardoshligini mustahkamlashning muhim sharti ekanligini tasdiqlaydi.

Xulosa. Mazkur tadqiqot davomida tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyotining nazariy mohiyati, ijtimoiy ahamiyati hamda huquqiy asoslari kompleks ilmiy yondashuv asosida tahlil qilindi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, tadbirkorlik zamonaviy bozor iqtisodiyotining eng muhim tarkibiy elementlaridan biri bo‘lib, iqtisodiy o‘sishni jadallashtirish, yangi ish o‘rinlarini yaratish, aholi daromadlarini oshirish, innovatsiyalarni joriy etish va milliy iqtisodiyotning raqobatbardoshligini kuchaytirishda hal qiluvchi o‘rin tutadi. Tadqiqot davomida tadbirkorlikning iqtisodiy mohiyati faqat foyda olish bilan cheklanmasligi, balki resurslardan samarali foydalanish, bozor talabiga moslashish, yangi mahsulot va xizmatlarni yaratish, ishlab chiqarish samaradorligini oshirish hamda iqtisodiyotning tarkibiy diversifikatsiyasini ta’minlash orqali milliy taraqqiyotga xizmat qilishi asoslab berildi. Ayniqsa, kichik biznesning moslashuvchanligi va innovatsion salohiyati uni zamonaviy iqtisodiyotning eng faol va barqaror segmentlaridan biriga aylantiradi. Tadqiqot natijalari tadbirkorlikning ijtimoiy funksiyalari ham alohida ahamiyat kasb etishini tasdiqladi. Kichik biznes aholi bandligini ta’minlash, yangi ish o‘rinlarini yaratish, kambag‘allikni qisqartirish, o‘rta mulkdorlar qatlamini shakllantirish, yoshlar va xotin-qizlarning iqtisodiy faolligini oshirish hamda hududlarning ijtimoiy-iqtisodiy

rivojlanishini jadallashtirishda muhim omil hisoblanadi. Shu jihatdan tadbirkorlik iqtisodiy samaradorlik bilan bir qatorda jamiyat barqarorligini ta'minlovchi ijtimoiy institut sifatida ham namoyon bo‘ladi. Raqamli iqtisodiyot sharoitida elektron tijorat, sun'iy intellekt, bulutli texnologiyalar, moliyaviy texnologiyalar (FinTech), blokcheyn va platforma iqtisodiyotining rivojlanishi tadbirkorlik faoliyatini yangi bosqichga olib chiqmoqda. Ushbu texnologiyalar biznes jarayonlarini optimallashtirish, ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytirish, mijozlar bilan ishlash sifatini oshirish va yangi bozorlarni egallash imkoniyatlarini kengaytirmoqda. Shu sababli tadbirkorlikni rivojlantirish strategiyasida raqamli transformatsiya ustuvor yo‘nalishlardan biri bo‘lishi lozim. Umuman olganda, tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyotining iqtisodiy, ijtimoiy hamda huquqiy asoslarini takomillashtirish O‘zbekiston Respublikasining barqaror iqtisodiy taraqqiyoti, investitsion jozibadorligini oshirish, aholi turmush darajasini yuksaltirish va milliy iqtisodiyotning xalqaro raqobatbardoshligini mustahkamlashning muhim omili hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. OECD. (2023). *SME and Entrepreneurship Outlook 2023*. Paris: OECD Publishing.
2. OECD. (2024). *Financing SMEs and Entrepreneurs 2024*. Paris: OECD Publishing.
3. World Bank. (2024). *World Development Report 2024*. Washington, DC: World Bank.
4. International Monetary Fund. (2024). *World Economic Outlook*. Washington, DC: IMF.
5. United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD). (2024). *World Investment Report 2024*. Geneva: United Nations.
6. Global Entrepreneurship Monitor (GEM). (2024). *Global Entrepreneurship Monitor Report 2023/2024*.
7. European Commission. (2023). *Annual Report on European SMEs 2022/2023*. Brussels.
8. O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. – Toshkent, 2023.
9. O‘zbekiston Respublikasining “Tadbirkorlik faoliyati erkinligining kafolatlari to‘g‘risida”gi Qonuni.
10. O‘zbekiston Respublikasining “Raqobat to‘g‘risida”gi Qonuni.
11. O‘zbekiston Respublikasining Fuqarolik kodeksi.
12. O‘zbekiston Respublikasining Soliq kodeksi.
13. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining tadbirkorlikni rivojlantirish va xususiy sektorni qo‘llab-quvvatlashga oid farmon va qarorlari.
14. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining kichik biznesni rivojlantirish bo‘yicha qarorlari.
15. O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi. Iqtisodiy rivojlanish bo‘yicha yillik tahliliy hisobotlar.
16. O‘zbekiston Respublikasi Statistika agentligi. *O‘zbekiston Respublikasining ijtimoiy-iqtisodiy holati*. Statistik to‘plamlar.
17. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. Pul-kredit siyosati va moliyaviy barqarorlik hisobotlari.
18. Audretsch, D. B., & Thurik, A. R. (2001). What's New About the New Economy? *Industrial and Corporate Change*, 10(1), 267–315.